

სტიგმა-გაზღაიბინის სემანტიკა: ენა, მანიპულაცია და კულტურული სტერეოტიპები საქართველოში

ვალერია ფურცელაძე¹

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია განიხილავს საქართველოში გავრცელებული კულტურული სტერეოტიპებით გამოწვეული გაზღაიბინის ლინგვისტური სემანტიკის საკითხს. ემპირიული მასალა მოიცავს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ჰუმანიტარულ, ფსიქოლოგიისა და განათლების, ასევე, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტების სტუდენტების გამოკითხვის შედეგებს. კვლევის თეორიულ საფუძველს ქმნის ლინგვისტური სემანტიკა, კერძოდ, მნიშვნელობის თეორია (Leech, 1981). კვლევის აქტუალურობა სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტში გაუცნობიერებელი გაზღაიბინის ფართო გავრცელებით არის განპირობებული. მიუხედავად ზრდადი ინტერესისა მენტალური ჯანმრთელობისა და ფსიქოლოგიური მანიპულაციის ტაქტიკების მიმართ, ხშირად შეუმჩნეველი, გაუცნობიერებელი გაზღაიბინი გაცნობიერებულ, წინასწარ განზრახულ მანიპულაციაზე არანაკლებ საზიანოა.

ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ რესპონდენტთა უმეტესობას საკუთარ თავზე განუცდია გაზღაიბინის უარყოფითი გავლენა, განსაკუთრებით საქართველოს მოქალაქეთა უფროსი თაობების წარმომადგენელთა მხრიდან მიღებული კრიტიკის ან მათ მიერ შერცხვენის დროს. გაზღაიბინის აღნიშნული შემთხვევები, უმეტესად, გენდერსა და კულტურულ საკითხებს (პოლიტიკა, რელიგია) უკავშირდება და სტიგმატიზაციის პროცესს უწყობს ხელს. ემპირიული მასალის ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ აღნიშნული ტიპის დისკურსში გარკვეული სემანტიკური ცვლილებების ტენდენცია შეინიშნება: მოსაუბრის (მანიპულატორის) მიერ გამოყენებული ლექსიკური ერთეულების სოციალური მნიშვნელობა აფექტურ კონოტაციებს იძენს, რაც მსმენელის (მსხვერპლის) თავდაჯერებულობაზე უარყოფითად აისახება და საკუთარი აღქმის სისწორეში ეჭვის შეტანისკენ უბიძგებს.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ქართველი ახალგაზრდები იცნობენ ფსიქოლოგიური მანიპულაციის აღნიშნულ ტაქტიკას, შეუძლიათ კომუნიკაციის პროცესში მისი იდენტიფიცირება და ნაკლებად ექცევიან გაზღაიბინის უარყოფითი გავლენის ქვეშ.

საკვანძო სიტყვები: გაზღაიბინი, ფსიქოლოგიური მანიპულაცია, ლინგვისტური სემანტიკა, კულტურული სტერეოტიპები, გენდერი

1. შესავალი

ადამიანის პიროვნება თანდაყოლილი გენეტიკური მახასიათებლებისა და სოციალური კონტექსტების ურთიერთდაკავშირებული გავლენით ყალიბდება. ამასთან ერთად, ენას, როგორც ადამიანთა კომუნიკაციის ძირითად საშუალებას, მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის პიროვნების აღქმის სისტემისა და ქცევითი ჩვევების ჩამოყალიბებაში. შესაბამისად, საკვირველი არაა, რომ ენობრივ სისტემაში ასახული ამა თუ იმ საზოგადოების კოლექტიურ ცნობიერებაში არსებული კულტურული სტერეოტიპები

¹ ვალერია ფურცელაძე - ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ.

მნიშვნელოვნად განაპირობებს ადამიანების მიერ საკუთარი თავის აღქმისა და სხვებთან ურთიერთქმედების მოდელს.¹

საქართველოში, ისევე როგორც სხვა საზოგადოებებში, პიროვნულ იდენტობაზე კულტურული სტერეოტიპების გავლენა ძალზედ აქტუალურია. ბოლო ათწლეულებში საქართველოს ისტორიულად პატრიარქალურმა საზოგადოებამ, ცნობიერების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა: საბჭოთა კავშირის მკაცრი საზოგადოებრივი ნორმები ევროპულმა ღირებულებებმა ჩაანაცვლა. პარადიგმის ამ თვალსაზრისით ცვლამ საქართველოს მაცხოვრებელთა სხვადასხვა თაობას შორის იდეოლოგიური უთანხმოება გამოიწვია, ხოლო თვალსაზრისთა სხვადასხვაობა ბუნებრივად აისახება პიროვნულ ურთიერთობებზე და ვერბალურ კომუნიკაციაშიც ვლინდება. თუმცა, ადამიანთა შორის კომუნიკაცია მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემის ფარგლებს სცდება, რადგან ენის გამოყენების საშუალებით ჩვენ გარკვეულ ფუნქციებს² (Jakobson, 1960) და შესაბამის სამეცნიერო აქტებს³ ვასრულებთ (Austin, 1962; Searle, 1969). ამ დროს ჩვენ არა მხოლოდ სათქმელს გამოვხატავთ, არამედ ხშირად ერთმანეთის მიერ რეალობის აღქმაზე უარყოფით გავლენას ვახდენთ. სწორედ ამ დროს ხდება გაზღაიონის ცნება ძალზედ აქტუალური.

როგორც ვიცით, გაზღაიონი არის ფსიქოლოგიური მანიპულაციის ისეთი სახეობა, რომელიც ადამიანს აიძულებს დაეჭვდეს საკუთარი გრძნობებისა და რეალობის აღქმის სისწორეში.⁴ თუმცა, აღნიშნული მოვლენა ფსიქოლოგიის სფეროს სცდება და ფართოდ ვრცელდება როგორც სოციალურ, ასევე სოციოლინგვისტურ კონტექსტებზეც (Sweet, 2019; Catapang Podosky, 2021). გაზღაიონი, როგორც სოციალური მოვლენა, ძალაუფლებისა და გავლენის მოპოვების ინსტრუმენტად გვევლინება სხვადასხვა სოციალურ გარემოში, იქნება ეს პირადი ურთიერთობები, სამართლებრივი სისტემა, დასაქმების სფერო თუ პოლიტიკა (Ruiz, 2020; Spear, 2023 და სხვ.). სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით, გაზღაიონის მოქმედების მექანიზმები ენობრივი რიგის (ინგ.: *linguistic order*) საკითხით არის განპირობებული (Catapang Podosky, 2021). თუმცა ხაზგასასმელია, რომ, აღნიშნული მოვლენისადმი მკვლევართა მზარდი ინტერესის მიუხედავად, გაზღაიონი, როგორც დისკურსის ცალკეული სახეობა, ნაკლებად არის შესწავლილი ლინგვისტური რეალიზაციის კუთხით. ჩემი დაკვირვებით, ლინგვისტური პრაგმატიკის თვალსაზრისით, გაზღაიონი, როგორც ენობრივი მოვლენა, უმეტესად გარკვეული ტიპის სამეცნიერო აქტების, კერძოდ, ასერტივების სპეციფიკური გამოყენების პრინციპს ემყარება (Purtseladze, 2024). წინამდებარე სტატიაში განვიხილავ

¹ ლინგვისტური ფარდობითობის პრინციპის (სეპირისა და უორფის თეორია) თანახმად, ენა აზროვნებაზე გავლენას ახდენს. Ottenheimer, H. (2009). *The Anthropology of Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. Belmont, CA: Wadsworth.

² ენობრივი ფუნქციები. Jakobson, R. (1960). Linguistics and Poetics. In T. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350-377). Cambridge, MA: M.I.T. Press.

³ სამეცნიერო აქტების თეორია. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press; Searle, J. (1979). *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴ "APA Dictionary of Psychology". APA.org. American Psychological Association. Retrieved May 20, 2024.

ქართული რეალობისათვის დამახასიათებელი კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებულ გაზღაოთინგს ლინგვისტური სემანტიკის თვალსაზრისით.

წინამდებარე კვლევის აქტუალურობა განისაზღვრება იმ ფაქტით, რომ სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტში ფართოდ არის გავრცელებული ფსიქოლოგიური მანიპულაციის ისეთი ფორმა, როგორცაა *გაუცნობიერებელი გაზღაოთინგი*.¹ მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე სამყაროში მატულობს ინტერესი მენტალური ჯანმრთელობისა და ფსიქოლოგიური მანიპულაციის ტექტიკების მიმართ, გაუცნობიერებელი გაზღაოთინგი ხშირად შეუმჩნეველია მსმენელისთვის (მსხვერპლისთვის), მაგრამ ადამიანის ფსიქიკისთვის ისეთივე დამანგრეველია, როგორც გაცნობიერებული, წინასწარ განზრახული ფსიქოლოგიური მანიპულაცია.

ემპირიული მასალა მოიცავს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ, ფსიქოლოგიისა და განათლების, ასევე, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტების სტუდენტების გამოკითხვის შედეგებს. კვლევის შედეგების თანახმად, რესპონდენტთა უმეტესობას კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებული გაზღაოთინგის გავლენა არაერთხელ განუცდია, განსაკუთრებით, როდესაც ისინი საქართველოს მოქალაქეთა უფროსი თაობის წარმომადგენელთა მხრიდან კრიტიკის ან შერცხვენის ობიექტებად ქცეულან. აღნიშნულ შემთხვევებში, გაზღაოთინგის ლინგვისტური სემანტიკა, ძირითადად, გენდერის საკითხებთან ან სოციოკულტურულ ასპექტებთან (პოლიტიკა, რელიგია) ასოცირებულ ცნებებს შეიცავს. აღნიშნულ ჭრილში გაზღაოთინგი *სტიგმატიზაცია*² მოიცავს, რადგან მანიპულაციის ობიექტის გრძნობებისა და მოსაზრებების გაუფასურების გზით, საზოგადოებისგან მისი განსხვავებულობის ხაზგასმით, კულტურული სტერეოტიპების უარყოფით გავლენას ამძაფრებს.

2. მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდი ორ ეტაპს მოიცავდა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზემოხსენებული ფაკულტეტების სტუდენტებს შევთავაზე, მონაწილეობა მიეღოთ ანონიმურ გამოკითხვაში, რომელიც გაზღაოთინგის შემთხვევებთან დაკავშირებით მათი გამოცდილების შესახებ ინფორმაციის მოპოვებას ისახავდა მიზნად, კერძოდ, რესპონდენტებს კულტურული სტერეოტიპებით გამონეული გაზღაოთინგის კონტექსტში ხშირად მოსმენილი ფრაზების ჩამოთვლა ევალებოდათ.

ოცმა სტუდენტმა კვლევაში მონაწილეობის მიღების მზაობა გამოთქვა. კვლევის მონაწილეთა საშუალო ასაკი 19 წელს შეადგენდა და ყოველი მათგანი ეროვნებით ქართველი იყო. მონაწილეთა შედარებით მცირე რიცხვი განპირობებული იყო კვლევის სპეციფიკით: წინამდებარე სტატიის მიზანი არა ფართო სოციალური გამოკითხვის შედეგების წარდგენაა, არამედ კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებული გაზღაოთინგის დროს გამოყენებული ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ანალი-

¹ Wilson, V. (2024) Unconscious Gaslighting: What Is It and How to Manage It. Exceptional Futures, <https://www.exceptionalfutures.com/unconscious-gaslighting>. Retrieved March 3, 2024.

² სირცხვილის ნიშნით დადაღვა. თანამედროვე სამყაროში აღნიშნავს სოციალური იარლიყების მიწებებას. გაბუნია, შ. (2013). *შესავალი ლგბტ ჟურნალისტიკაში*. თბილისი: იდენტობა.

სტიგმა-გაზღაიონის სემანტიკა: ენა, მანიპულაცია და კულტურული სტერეოტიპები...

ზი. კერძოდ, ყურადღება ეთმობა აღნიშნული ტიპის დისკურსში ხშირად გამოყენებული სიტყვების (ცნებების) მნიშვნელობის აქტუალიზაციის პროცესებზე დაკვირვებას. ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური ანალიზის დროს გამოყენებულ იქნა ჯ. ლიჩის მნიშვნელობის თეორია, კერძოდ, მნიშვნელობის მის მიერ შემუშავებული კლასიფიკაცია (Leech, 1981).

ემპირიული მასალის შესწავლის დროს გამოყენებული იყო ტრადიციული შემეცნებითი მეთოდები, კერძოდ, ანალიზი და სინთეზი. დაკვირვებამ ცხადყო, რომ საქართველოში მცხოვრები ახალგაზრდები გაზღაიონის ობიექტებად იქცევიან შემდეგი ძირითადი პრობლემების გამო: ესენია გენდერთან დაკავშირებული საკითხები, იდეოლოგიური და პოლიტიკური მოსაზრებები, კარიერული პერსპექტივები და ემიგრაცია, სასიყვარულო არჩევანი და კულტურათაშორისი ქორწინება, გარეგნობა და ჩაცმის სტილი. ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ, ასევე, ცხადყო, რომ გაზღაიონის ენობრივ კონტექსტში გარკვეული სემანტიკური ტენდენცია შეინიშნება: აღნიშნული ტიპის დისკურსში გამოყენებული ლექსიკური ერთეულები (ცნებები) მათი საყოველთაოდ ცნობილი სოციალური დატვირთვის გარდა, ახალ, აფექტურ კონოტაციებს იძენს. აღნიშნულ მოვლენას უფრო ვრცლად შემდგომ თავებში განვიხილავ.

3. სიტყვის მნიშვნელობა და გაზღაიონი

სემანტიკა, მისი ფართო დეფინიციით, ენის მეშვეობით მნიშვნელობის გამოხატვის პროცესს შეისწავლის. მნიშვნელობა, ამ თვალსაზრისით, სიტყვის არა მხოლოდ სალექსიკონო განმარტებას მოიცავს, არამედ ასოციაციის ყველა ელფერსა და ნიუანსს. სემანტიკის მიზანია, შეიმეცნოს მნიშვნელობის გამოხატვისა და კონტექსტში აქტუალიზაციის გზები როგორც ვერბალურ, ასევე არავერბალურ კომუნიკაციაში.¹ ჯ. ლიჩმა, გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა, რომელიც მნიშვნელობის რთულ და მრავალფეროვან სამყაროს შეისწავლიდა, დიდი გავლენა იქონია ლინგვისტური სემანტიკის, როგორც ენათმეცნიერების დარგის, განვითარებაზე. ლიჩი ამტკიცებდა, რომ სიტყვის მნიშვნელობის შესწავლა დაუშვებელია სხვადასხვა სოციოლინგვისტური ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე, რადგან სხვადასხვა კონტექსტში სიტყვამ შესაძლოა განსხვავებული კონოტაციები შეიძინოს.² ლიჩის თეორიის თანახმად, ლექსიკურ ერთეულს, მისი სიტყვასიტყვითი, დენოტაციური მნიშვნელობის გარდა, შეიძლება რიგი დამატებითი, კონტექსტიდან გამომდინარე, მნიშვნელობები ჰქონდეს (Leech, 1981).

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში მნიშვნელობის ორი სახეობით და, შესაბამისად, მათი აღმნიშვნელი ტერმინებით ვიხელმძღვანელებ, ესენია: სოციალური მნიშვნელობა (ინგ.: *social meaning*) და აფექტური მნიშვნელობა (ინგ.: *affective meaning*). სოციალური მნიშვნელობა მოიცავს საზოგადოების მიერ სიტყვისთვის მინიჭებულ დატვირთვებს. სწორედ ეს ისტორიულად ჩამოყალიბებული კონოტაციები განაპირობებს ცალკეული კულტურის ან საზოგადოებრივი ჯგუფის წევრების მიერ სიტყვის

¹ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024, May 14). semantics. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/science/semantics>

² Ramtirthe, P., Ovhal, M. (2024). Geoffrey Leech's Seven Types of Meaning. *Journal of Research Administration*, 5(2), 11465-11469. Retrieved from <https://journalra.org/index.php/jra/article/view/1242>

ინტერპრეტირების გზებს, რადგან მოიცავს ისეთ მეტალინგვისტურ ასპექტებს, როგორებიცაა: სოციოკულტურული ნორმები და ფასეულობები, ისტორიული გამოცდილება, ძალაუფლების მიმდინარე დინამიკა და ა.შ. აფექტური მნიშვნელობა კი, სოციალურისგან განსხვავებით, მოიცავს ლექსიკური ერთეულის გამოყენებით გამონვეულ გრძნობებს, იმ სუბიექტურ ინტერპრეტაციებს, რომლებსაც ცალკეული სიტყვა ფსიქოემოციური რეაქციის დონეზე ბადებს ჩვენში (Leech, 1981).

მნიშვნელობის გამოხატვისა და აღქმის საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია გაზღაობის კონტექსტში. ვინაიდან გაზღაობის, უპირველეს ყოვლისა, ვერბალურ მანიპულაციას წარმოადგენს (Purtseladze, 2024), ის მნიშვნელოვანწილად დაფუძნებულია ენობრივი კონსტრუქციების სპეციფიკურ გამოყენებაზე, რაც, ასევე, მოიაზრებს სიტყვათა მნიშვნელობებით მანიპულირებას, მათ დამახინჯებას მსხვერპლზე ფსიქოლოგიური გავლენისა და კონტროლის მოპოვების მიზნით. ამრიგად, მნიშვნელობების დამახინჯების აღნიშნული მცდელობების იდენტიფიცირება ძალიან მნიშვნელოვანია ვერბალური მანიპულაციის ქმედითი შეზღუდვებისთვის.

ემპირიულ მასალაზე დაკვირვების შედეგად გამოვლინდა, რომ სტიგმა-გაზღაობის კონტექსტში სოციალური მნიშვნელობის აფექტურ მნიშვნელობად სემანტიკურ გარდაქმნას ვაწყდებით ისეთ შემთხვევებში, როდესაც მოსაუბრე (მანიპულატორი) ლექსიკური ერთეულების სოციალურ კონოტაციებს ბოროტად იყენებს მსმენელში გარკვეული ემოციური რეაქციის გამონვევის მიზნით, მაგალითად, როდესაც მანიპულატორი საზოგადოებაში მიღებულ მოსაზრებებს, დამკვიდრებულ ტრადიციებსა და კულტურულ ნორმებს ეყრდნობა, რათა მსხვერპლში გამოიწვიოს ისეთი უარყოფითი ემოციები, როგორებიცაა სირცხვილი, დანაშაულის გრძნობა ან შიში. სემანტიკური ცვლილება ამ შემთხვევაში გაზღაობისთვის დამახასიათებელი დამანგრეველი ეფექტის მიღწევას ემსახურება და მსხვერპლზე ფსიქოლოგიურ ზეგავლენას აძლიერებს, რადგან აფექტური მნიშვნელობა ემოციური ენის¹ სფეროს მიეკუთვნება და, შესაბამისად, ადამიანის ემოციების მართვის ინსტრუმენტად იქცევა, რადგან შეუძლია, მსმენელის გადანყვეტილებებზე გავლენა იქონიოს. ამრიგად, სტიგმა-გაზღაობის კონტექსტში ლექსიკური ერთეულების აფექტური კონოტაციები ფსიქოლოგიური მანიპულაციის საშუალებას წარმოადგენს.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ განსახილველი მოვლენა ხშირად განუზრახველ, გაუცნობიერებელ ხასიათს ატარებს. აღნიშნული განსაკუთრებით ხშირია სხვადასხვა თაობის წარმომადგენელთა შორის კომუნიკაციის დროს. სტიგმა-გაზღაობის ქართული რეალობისთვის დამახასიათებელი სემანტიკის საკითხს შემდგომ თავში განვიხილავ.

4. სტიგმა-გაზღაობის სემანტიკა საქართველოში

4.1. გამოკითხვის შედეგები

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში ჩატარებული გამოკითხვის პროცედურა ორ ეტაპს მოიცავდა: რესპონდენტებს რიგი კითხვებისთვის უნდა ეპასუხათ, ხოლო დადებითი პასუხის გაცემის შემთხვევაში, დამატებით მოეთხოვებოდათ გამოცდილებისა

¹ Macagno, F., Walton, D. (2014). When Words Are Emotive. In *Emotive Language in Argumentation* (pp. 5–29). Cambridge: Cambridge University Press.

სტიგმა-გაზღაიონის სემანტიკა: ენა, მანიპულაცია და კულტურული სტერეოტიპები...

და შთაბეჭდილებების გაზიარება იმ კონკრეტული ფრაზების მითითებით, რომლებიც კულტურული სტერეოტიპების შედეგად მათკენ მიმართული გაზღაიონის კონტექსტში მოისმინეს. კვლევის შედეგები შესაბამისი პროცენტული მაჩვენებლებით ქვემოთ არის მოცემული. ენობრივი მონაცემების ანალიზი კი შემდგომ ქვეთავში იქნება წარმოდგენილი.

ტაბულა 1. სტიგმა-გაზღაიონი და კულტურული სტერეოტიპები საქართველოში

შეკითხვა	დიახ	არა	არ ვიცი
უთქვამთ, რომ თქვენი გრძნობები/ემოციები არასწორი, ან შეუსაბამოა, რადგან თქვენს კულტურაში მიღებულ ნორმებს ეწინააღმდეგება?	55%	45%	-
უთქვამთ, რომ თქვენი მოსაზრებები და იდეები მცდარი ან არარეალურია, რადგან თქვენს კულტურაში მიღებულ ნორმებსა და მათთან ასოცირებულ მოლოდინებს ეწინააღმდეგება?	75%	25%	-
უთქვამთ, რომ მეტისმეტად ემოციურად რეაგირებთ, როდესაც საკითხი კულტურულ სტერეოტიპებს ეხება?	60%	40%	-
ეჭვი თუ შეგპარვიათ საკუთარი მოსაზრებების სისწორეში მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი თქვენს კულტურაში მიღებულ ნორმებს ეწინააღმდეგება?	45%	55%	-
თავი შეურაცხყოფილად ან ნაკლულად თუ გიგრძნობიათ, რადგან თქვენი გრძნობები და მოსაზრებები არასწორად ან შეუსაბამოდ მიიჩნიეს, რადგან ისინი თქვენს კულტურაში მიღებულ ნორმებს ეწინააღმდეგებოდნენ?	45%	55%	-
წინა შეკითხვებიდან გამომდინარე, თვლით თუ არა, რომ კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებული გაზღაიონის გავლენა განვიცდიათ?	60%	40%	-
თვლით თუ არა, რომ გაზღაიონის ეს შემთხვევები წინასწარგანზრახული, გაცნობიერებული იყო?	30%	40%	30%

როგორც ვხედავთ, რესპონდენტთა უმეტესობა თვლის, რომ კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებული ფსიქოლოგიური მანიპულაციის უარყოფითი გავლენა განუცდიათ, თუმცა ამავდროულად, სტიგმა-გაზღაიონის წინაშე გარკვეულ სიმტკიცეს ინარჩუნებენ. აღნიშნულის შესახებ მეტყველებს ვერბალური მანიპულაციით გამოწვეული, მათთვის საზიანო გავლენის ამოცნობის უნარი, რაზეც კვლევის შედეგების პროცენტული მაჩვენებელი მიუთითებს. ამასთან ერთად, ის ფაქტი, რომ კვლევის მონაწილეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი აღიარებს, რომ კულტურულ სტერეოტიპებზე დაფუძნებული გაზღაიონის გავლენა განუცდიათ, ამტკიცებს იმას, რომ ქართველი ახალგაზრდებისთვის აღნიშნული მანიპულაციური ტაქტიკა ცნობილია, რაც მათი

ცოდნისა და გაცნობიერების დონეზე მეტყველებს. გარდა ამისა, კვლევამ აჩვენა, რომ რესპონდენტთა უმეტესობა თვლის, რომ აღნიშნული ფსიქოლოგიური მანიპულაციის მათ მიერ გამოცდილი შემთხვევები არ იყო წინასწარგანზრახული, ხოლო ნაწილი აღნიშნულთან დაკავშირებით ეჭვს გამოთქვამს, რაც ცალსახად მეტყველებს რესპონდენტთა ობიექტურობასა და კრიტიკული აზროვნების მაღალ დონეზე.

4.2. მნიშვნელობის სემანტიკური ცვლილება სტიგმა-გაზღაივების კონტექსტში

4.2.1. გენდერული სტერეოტიპების ამსახველი სემანტიკა

ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ განსახილველი ტიპის დისკურსისთვის დამახასიათებელი შესამჩნევი ტენდენცია გამოავლინა, კერძოდ, გენდერთან ასოცირებული სემანტიკის სიჭარბე კულტურული სტერეოტიპებით განპირობებული გაზღაივების კონტექსტში. რესპონდენტთა დახმარებით მოპოვებული ენობრივი მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, აღნიშნული ტიპის დისკურსში ხშირად გამოიკვეთება გენდერულ როლებთან დაკავშირებული მოლოდინების აღმნიშვნელი გამონათქვამები. რესპონდენტთა თქმით, გენდერული სტერეოტიპების ამსახველი ლექსიკური ერთეულებით დატვირთულმა ენამ მათზე უარყოფითი ფსიქოლოგიური გავლენა იქონია თავდაჯერებულობისა და თვითშეფასების კუთხით. აღნიშნული ხაზს უსვამს სემანტიკის მნიშვნელობას სოციალური დინამიკისა და პიროვნული აღქმის ფორმირებაში.

კერძოდ, კულტურულ სტერეოტიპებსა და სტიგმატიზაციაზე დაფუძნებული გაზღაივების კონტექსტში მოსაუბრე იყენებს ისეთ გამონათქვამებს, რომლებშიც ნათლად აირეკლება ქალებისა და მამაკაცების რთულ ცხოვრებისეულ სიტუაციებთან გამკლავების უნარსა და ფსიქოემოციურ რეაგირებასთან დაკავშირებული გენდერული სტერეოტიპებით განპირობებული მოლოდინები. ამას ადასტურებს ისეთი ტერმინების სიჭარბე, როგორებიცაა, მაგალითად, „კაცი ხარ, მეტი სიმტკიცე გამოიჩინე“; „გოგო ხარ და გაუძელი“; „მეტად გამძლე უნდა იყო“. აღნიშნული მაგალითებიდან ჩანს, რომ ქართულ საზოგადოებაში ორივე გენდერთან ასოცირებული სოციალური მნიშვნელობები „გამძლეობას“ და/ან „გაძლებას“ მოიაზრებს, ხოლო როდესაც აღნიშნული ტერმინები გამოიყენება ისეთ სიტუაციურ კონტექსტში, როდესაც პიროვნება არ ეგუება, ან არ მოქმედებს საზოგადოებაში მისი გენდერის შესახებ დამკვიდრებული სტერეოტიპული მოლოდინების შესაბამისად, ისინი ისეთ აფექტურ მნიშვნელობებს იძენენ, როგორიცაა „სუსტი“, და მასთან ასოცირებული კონოტაციები.

გენდერული სტერეოტიპების ამსახველი სემანტიკური ერთეულები, ასევე, ფართოდ გვხვდება კარიერულ პერსპექტივებსა და სამომავლო პროფესიის არჩევანთან დაკავშირებულ კონტექსტში. აღნიშნული განსაკუთრებით აქტუალურია გოგონებთან მიმართებაში: მაგ., „გოგო და ამხელა ამბიციები?“, „ეს ქალის საქმე არაა“. მსგავსი მაგალითებიდან ჩანს, რომ ქართულ კონტექსტში მდებარეობით სქესთან ასოცირებული სოციალური მნიშვნელობები ქალს წარმოაჩენს, როგორც „მოკრძალებულს“, „შინაურს“, პროფესიული განვითარების თვალსაზრისით „თავმდაბალს/მეზღუდულს“ იმ დროს, როდესაც ჯანსაღი ამბიცია და თვითგანვითარებისკენ სწრაფვა „უცნაურის“, „არანორმალურის“ და „არაქალურის“ აფექტურ დატვირთვებს სძენს მას.

4.2.2. „განსხვავებულობის“ ამსახველი სემანტიკა

ჩატარებული კვლევის არანაკლებ საყურადღებო მიგნებას წარმოადგენს კულტურული სტერეოტიპებით გამოწვეული გაზღაოთინგის კონტექსტში ისეთი ლექსიკური ერთეულების სიჭარბე, რომლებიც ადამიანს, როგორც „განსხვავებულს“ ან „ცალკემდგომს“ ახასიათებენ. აღნიშნული ტენდენცია მჭიდროდ არის დაკავშირებული „განსხვავებულად წარმოჩენის“, „გამოყოფის“ (ინგ.: *othering*) ცნებასთან.

„განსხვავებულად წარმოჩენა“ ან „გამოყოფა“ ცალკეული პიროვნებებისა და ჯგუფების მიერ სხვებისთვის უარყოფითი თვისებების მიკუთვნებას და მათ „სხვებად“, „გამოყოფილებად“, „განსხვავებულებად“ წარმოჩენას ეწოდება.¹ ემპირიული მასალის ანალიზის შედეგად გამოკვეთილი, ზემოაღნიშნული მნიშვნელობის მქონე ყველაზე თვალსაჩინო ტერმინი არის „მოლაღატე“. გამოკითხვის შედეგების თანახმად, აღნიშნული ტერმინი რესპონდენტების მიმართებაში ისეთ შემთხვევებში გამოუყენებიათ, როდესაც ისინი არ იზიარებდნენ საყოველთაოდ დამკვიდრებულ ან უმეტესობის მიერ აღიარებულ მოსაზრებებს რელიგიურ ან პოლიტიკურ საკითხებთან დაკავშირებით. სტიგმა-გაზღაოთინგისა და ადამიანის ფსიქიკაზე მისი დამანგრეველი გავლენის თვალსაზრისით, აღნიშნული ტერმინის სოციალური და აფექტური მნიშვნელობები განმარტებას არ საჭიროებს.

რესპონდენტების მიერ დასახელებული მსგავსი შინაარსის მქონე სხვა გამონათქვამები შემდეგნაირად ჟღერს: „ასეთი წესია“; „აქ ასეთი ხალხია“; „ტრადიციებს ვერ შეენინააღმდეგები“; „ეს საქართველოა“. როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ ფრაზებს აერთიანებს კულტურული ნორმებისა და საზოგადოებაში გავრცელებული სტერეოტიპების მიმართ კონფორმიზმის განწყობა. ჩამოთვლილთაგან თითოეული ლექსიკური ერთეული გარკვეულ მოლოდინს ქმნის, მოქცევის ერთგვარ სტანდარტს აწესებს. აღნიშნულ ფრაზებში გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა განიხილება, როგორც დადგენილი სტანდარტის შესაბამისად მოქცევის განმაპირობებელი არგუმენტი, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ აღნიშნული საზოგადოებრივი ჩარჩო ან ქცევის მოდელი კონკრეტული პიროვნებისთვის მიუღებელია.

განსხვავებული აზრის მქონე ინდივიდების მიმართებაში გამოყენებული მსგავსი გამონათქვამები, რომლებიც კულტურული ნორმების ან საზოგადოებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპების ხელშეუხებლობას და საბოლოობას უსვამს ხაზს, მათი გრძობებისა და მოსაზრებების გაუფასურების იარაღად იქცევიან. ყოველივე ამან შესაძლოა ადამიანი აიძულოს საკუთარ თავში, საკუთარი სიმართლის სისწორეში დაეჭვდეს და პოზიციები დათმოს, მისთვის არასასურველი ან მიუღებელი თვალსაზრისები აითვისოს, რათა თავი გარიყულად, ცალკემდგომად არ იგრძნოს, რაც, თავის მხრივ, კრიტიკული აზროვნების უნარის დაქვეითებას გულისხმობს. ეს უკანასკნელი კი გაზღაოთინგის ერთ-ერთ ყველაზე საზიანო შედეგს წარმოადგენს. გარდა ამისა, „განსხვავებულობასთან“ ასოცირებული სემანტიკის მქონე ლექსიკის გამოყენება, გაზღაოთინგის კონტექსტში, განსაკუთრებით საზიანო შეიძლება იყოს უმცირესობების წარმო-

¹ Rohleder, P. (2014). Othering. In Teo, T. (Eds.) *Encyclopedia of Critical Psychology* (pp. 1306 – 1308). New York: Springer.

მადგენელთათვის, რადგან მათთან დაკავშირებული აღნიშნული კონტექსტი მავნებელი სტერეოტიპების გაძლიერებასა და გამძაფრებას უწყობს ხელს.

5. დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ წინამდებარე სტატიაში განვიხილე ქართული რეალობისთვის დამახასიათებელი კულტურული სტერეოტიპებითა და სტიგმატიზაციით გამოწვეული გაზღაიბინგის ლინგვისტური რეალიზაციის ზოგიერთი თავისებურება ლექსიკური სემანტიკის თვალსაზრისით. კვლევამ ცხადყო, რომ აღნიშნული ტიპის დისკურსში წარბოხს გენდერთან ასოცირებული სემანტიკის მქონე ლექსიკა, რომელიც საზოგადოებაში დამკვიდრებულ სტერეოტიპებს კიდევ უფრო ამყარებს და ცალკეული პიროვნებებისა და ჯგუფების სტიგმატიზაციის პროცესს უწყობს ხელს. გარდა ამისა, სტიგმა-გაზღაიბინგის კონტექსტში ფართოდ იკვეთება „განსხვავებულად წარმოჩენის“, „გამოყოფის“ ცნებასთან დაკავშირებული სემანტიკა, რომელიც აღნიშნული ფსიქოლოგიური მანიპულაციით გამოწვეულ ეფექტს უფრო საზიანოს ხდის, რადგან მსმენელში გარიყულობის შეგრძნებას იწვევს, როდესაც ის დამკვიდრებულ სტერეოტიპებს სიტყვით ან ქმედებით ეწინააღმდეგება.

ემპირიული მასალის ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ კულტურული სტერეოტიპებით გამოწვეული გაზღაიბინგის კონტექსტში ლექსიკური ერთეულების მნიშვნელობის ცვლილება შეინიშნება; კერძოდ, ადგილი აქვს ერთგვარ სემანტიკურ ტრანსფორმაციას, რომლის დროსაც ლექსიკურ ერთეულთა სოციალური მნიშვნელობა აფექტურ მნიშვნელობად იქცევა, რაც აღნიშნულ ლექსიკას უარყოფით კონოტაციებს მატებს. ეს სემანტიკური ცვლილება საყურადღებოა, რადგან აფექტური მნიშვნელობა ემოციური ენის განზომილებას მიეკუთვნება, რაც გაზღაიბინგით გამოწვეულ ფსიქოლოგიურ გავლენას უფრო დამანგრეველს ხდის. აღნიშნული ხაზს უსვამს ლინგვისტური სემანტიკის მნიშვნელობას როგორც ინდივიდთა პიროვნული აღქმის სისტემების, ასევე სოციალური დინამიკის ფორმირების პროცესში, რაც ამტკიცებს იმას, რომ ენობრივი რესურსების გამოყენებისას მეტი სიფრთხილე და ემპათია გვმართებს.

ჩატარებული გამოკითხვის შედეგების თანახმად, რესპონდენტთა უმეტესობა ფსიქოლოგიური მანიპულაციის განსახილველ სახეობას იცნობს, კონტექსტში მისი იდენტიფიცირება შეუძლია და, უსიამოვნო პირადი გამოცდილების მიუხედავად, ნაკლებად ექცევა სტიგმა-გაზღაიბინგის გავლენის ქვეშ, რაც აღნიშნული საკითხის შესახებ ქართველი ახალგაზრდების ცოდნისა და გაცნობიერების გარკვეულ დონეზე მეტყველებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- გაბუნია, შ. (2013). *შესავალი ლგბტ ჟურნალისტიკაში*. თბილისი: იდენტობა.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press
- Catapang Podosky, P.-M. (2021). Gaslighting, First- and Second-Order. In *Hypatia*, 36 (1), 207–227.
- Jakobson, R. (1960). Linguistics and Poetics. In T. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350-377). Cambridge, MA: M.I.T. Press.

- Leech, G. N. (1981). *Semantics: The Study of Meaning*. London: Penguin.
- Macagno, F., Walton, D. (2014). When Words Are Emotive. In *Emotive Language in Argumentation* (pp. 5–29). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ottenheimer, H. (2009). *The Anthropology of Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Purtseladze, V. (2024) Language and Manipulation: Exploring Gaslighting via Speech Act Theory. *Online Journal of Humanities ETAGTSU*, (9). In press.
- Ramtirthe, P., Ovhal, M. (2024). Geoffrey Leech's Seven Types of Meaning. *Journal of Research Administration*, 5(2), 11465-11469. Retrieved from <https://journalra.org/index.php/jra/article/view/1242>
- Rohleder, P. (2014). Othering. In Teo, T. (Eds.) *Encyclopedia of Critical Psychology* (pp. 1306 – 1308). New York: Springer.
- Ruíz, E. (2020). Cultural Gaslighting. *Hypatia*, 35(4), 687–713.
- Searle, J. (1979). *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spear, A. D. (2023) Epistemic Dimensions of Gaslighting: Peer-disagreement, Self-trust, and Epistemic Injustice. *Inquiry*, 66:1, pp. 68-91
- Sweet, P. L. (2019). The Sociology of Gaslighting. *American Sociological Review*, 84(5), 851–875.
- Wilson, V. (2024) Unconscious Gaslighting: What Is It and How to Manage It. *Exceptional Futures*, <https://www.exceptionalfutures.com/unconscious-gaslighting>. Retrieved March 3, 2024.